

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΒΙΒΛΙΟ

Να ζεις...!

Ένα βιβλίο προορισμένο να τελειώσει τον εαυτό του.

L e o V a n c e

Πρόλογος

Το βιβλίο που θέλει να τελειώσει

Αυτό είναι ένα βιβλίο με μία μόνο φιλοδοξία: να τελειώσει.

Όχι να τελειώσει στην τελευταία σελίδα. Να τελειώσει μέσα σου.

Δεν θέλει να βελτιώσει τη Ζωή σου. Δεν σου δίνει νόημα. Δεν ανταλλάσσει μια πίστη με μια νεότερη. Τα βιβλία το κάνουν πέντε χιλιάδες χρόνια, και τα κεφάλια απλώς βάρυναν.

Αυτό το βιβλίο θέλει να λειάνει τα πράγματα.

Ένα ανθρώπινο κεφάλι κουβαλά τεράστιο φορτίο. Ονόματα. Κανόνες. Ηθικές. Θεούς. Παρελθόντα. Μέλλοντα. Ιδανικά. Φόβους. Ορισμούς. Ελπίδες. Σχεδόν τίποτα από αυτά δεν το διάλεξες. Φορτώθηκαν πριν γίνεις αρκετά μεγάλος για να δεις το φόρτωμα.

Έπειτα πέρασες χρόνια αποκαλώντας το φορτίο «εγώ».

Η μεγάλη ανθρώπινη δυσκολία δεν είναι η μάθηση. Είναι η απομάθηση.

Αυτό το βιβλίο δεν είναι εγχειρίδιο απομάθησης. Ένα εγχειρίδιο θα ήταν απλώς ένα ακόμη πράγμα να κουβαλάς.

Είναι ένα δέντρο.

Ένα μεγάλο δέντρο που στέκεται στον άνεμο.

Ο άνεμος φυσά. Το δέντρο δεν αντιλέγει. Στέκεται, και πίσω του τα πράγματα καθιζάνουν.

Όταν έρθει η τελευταία σελίδα, μέσα σου πρέπει να υπάρχουν λιγότερα. Όχι περισσότερα.

Αν το βιβλίο κάνει τη δουλειά του, δεν θα χρειαστεί να το θυμάσαι.

Μπορείς ακόμη και να σταματήσεις να διαβάζεις.

Αυτό θα ήταν το σωστό τέλος.

Το βιβλίο τελειώνει. Όλα γίνονται Ζωή.

Η κατσίκά λέει: χορτάρι

Ρώτησε μια κατσίκά τι είναι ο κόσμος.

Χορτάρι.

Αυτή είναι η πλήρης φιλοσοφία. Η κατσίκά τρώει. Έπειτα ξεκουράζεται. Τίποτα μέσα της δεν περιμένει εξήγηση.

Η κατσίκά δεν ρωτά αν το χορτάρι έχει νόημα. Δεν αποφασίζει αν το φαγητό είναι ιερό. Δεν χρειάζεται ορισμό της ευτυχίας πριν ξαπλώσει στον ήλιο.

Ζει.

Ακούγεται απλό γιατί είναι απλό. Οι άνθρωποι έκαναν την απλότητα ύποπτη.

Ανάμεσα σ' εμάς και σ' αυτό που συμβαίνει στριμώξαμε γλώσσα. Η γλώσσα είναι χρήσιμη. Λέει σε κάποιον άλλο πού είναι το νερό. Προειδοποιεί για τη φωτιά. Επιτρέπει σ' ένα παιδί να φωνάξει τη μάνα του.

Έπειτα η γλώσσα συνεχίζει να μεγαλώνει.

Οι λέξεις αποκτούν ιστορίες. Οι ιστορίες αποκτούν κανόνες. Οι κανόνες γίνονται θεσμοί. Οι θεσμοί γίνονται πολιτισμοί. Οι πολιτισμοί γίνονται ταυτότητες. Οι ταυτότητες γίνονται πράγματα για τα οποία οι άνθρωποι πεθαίνουν υπερασπιζόμενοι τα.

Ένας ήχος γίνεται τοίχος. Ο τοίχος γίνεται αρκετά πραγματικός ώστε να σκοτώσεις γι' αυτόν.

Η κατσίκά δεν έχτισε ποτέ τον τοίχο.

Δεν υπάρχει τίποτα κακό με τη γλώσσα. Το κακό αρχίζει όταν η λέξη εκλαμβάνεται ως το ίδιο το πράγμα.

Το χορτάρι είναι χορτάρι. Η λέξη χορτάρι δεν ταιΐζει κανέναν.

Η λέξη Ζωή δεν είναι η Ζωή.

Η λέξη ελευθερία δεν είναι η ελευθερία.

Η λέξη σιωπή — σ' αυτήν θα φτάσουμε. Είναι πιο άδεια από τις υπόλοιπες.

Και η λέξη αγνό;

Αυτή τη λέξη δεν την έχω.

Ίσως είναι μία από τις πιο καθαρές προτάσεις που μπορεί να πει ένας άνθρωπος. Όχι επειδή η γλώσσα απέτυχε. Επειδή μερικές φορές δεν υπάρχει τίποτα να βάλεις εκεί — και ένα τίμιο κεφάλι αφήνει τη θέση άδεια.

Εδώ μπορεί να πέσει άλλος ένας τοίχος: «πραγματικό» και «μη πραγματικό». Ο σπόρος, ή το λουλούδι που γίνεται — ποιο είναι πιο πραγματικό; Η ερώτηση είναι σπασμένη. Πες κάτι πραγματικό, και μόλις εφηύρες το μη πραγματικό. Η Φύση δεν έκανε ποτέ αυτή τη διαίρεση. Την έκανε ένα στόμα.

Πριν από τις λέξεις

Ένα παιδί φτάνει πριν από τη βιβλιοθήκη.

Πριν από τη θρησκεία. Πριν από την ηθική. Πριν από την εθνικότητα. Πριν από την ομορφιά. Πριν από την επιτυχία και την αποτυχία. Πριν από την ιστορία για το ποιο πρέπει να γίνει.

Έπειτα αρχίζουν τα βιβλία.

Όχι χάρτινα βιβλία. Οι άνθρωποι είναι βιβλία. Οι γονείς είναι βιβλία. Δάσκαλοι, γείτονες, οθόνες, έθιμα, τιμωρίες, ανταμοιβές — όλα βιβλία. Το παιδί τα διαβάζει χωρίς να ξέρει ότι το διάβασμα άρχισε.

Είναι ένα παιδί πριν από τη γλώσσα πιο κοντά στην αλήθεια; Φυσικά. Όχι από κρυφή σοφία — από άδεια ράφια.

Ο φόβος του θανάτου φτάνει έτσι, νωρίς. Όχι ως ανακάλυψη — ως ατμόσφαιρα. Τον είδα πριν κλείσω τα δύο. Ένα πρόσωπο αλλάζει. Μια φωνή χαμηλώνει. Ένα σώμα εξαφανίζεται, και οι μεγάλοι παίζουν τον φόβο τους. Αργότερα, ο ίδιος φόβος κάθεται μέσα στην ίδια τη γλώσσα, σε κάθε έκφραση που έχτισε η κουλτούρα γύρω από τον θάνατο.

Δεν γεννήθηκα φοβισμένος για τον θάνατο. Μου παραδόθηκε. Τον είδα να παραδίδεται και σε άλλους — πάντα παραδομένος, ποτέ φυτρωμένος.

Ο Θεός φτάνει με τον ίδιο τρόπο. Για μένα, η ιδέα του Θεού ήταν τεράστια από τα δεκατρία ως τα εικοσιπέντε. Γέμιζε κάθε δωμάτιο στο οποίο έμπαινε.

Έπειτα ήρθαν βιβλία άλλου είδους. Έπειτα ήρθε το να κοιτάξεις. Χρόνια που κοίταζα τη Ζωή να κάνει αυτό που κάνει.

Γύρω στα σαράντα, όλα στάθηκαν καθαρά.

Το πρώτο πράγμα που συνειδητά ξεπίστεψα ήταν το ίδιο το πάτωμα: η αίσθηση ότι ζούμε στον πάτο των πραγμάτων. Δεν ζούμε. Η γη είναι κάτω από τα πόδια μας, και όλα τα άλλα είναι πάνω. Ανοιχτά. Κανείς δεν είναι στοιβαγμένος πάνω μας.

Η κληρονομημένη σκέψη λειτουργεί ακριβώς όπως αυτή η υπόθεση. Γίνεται αόρατη. Ένας άνθρωπος μπορεί να υπερασπίζεται μια ιδέα σαράντα χρόνια χωρίς να προσέξει ότι του τοποθετήθηκε πριν μπορέσει να τελειώσει μια σύντομη πρόταση.

Δεν είναι κατηγορία εναντίον των γονιών. Φορτώθηκαν κι εκείνοι. Και οι δικοί τους. Η κουλτούρα περνά τον εαυτό της μπροστά μέσα από ανθρώπινα στόματα.

Αυτό που καταστρέφει τα παιδιά δεν έχει τίποτα εξωτικό. Είναι η κουλτούρα που παραδίδεται — μαθαίνεται και έπειτα δίνεται παρακάτω. Καταστράφηκα στα λίγα μου χρόνια, όπως όλοι.

Μια μέρα το μεγαλωμένο παιδί επιθεωρεί τα περιεχόμενα του κεφαλιού του και λέει: εγώ.

Πόσο από αυτά είναι εγώ;

Η μεγάλη απογραφή

Βγάλε τις μεγάλες λέξεις έξω και κοίταξέ τες μία μία. Στο φως της μέρας. Όχι για να τους επιτεθείς. Για να τις ζυγίσεις.

Θεός. Ζυγισμένος ήδη, από την ιστορία. Η ανθρωπότητα λάτρεψε χιλιάδες θεούς, καθέναν με ναούς, προσφορές και πιστούς εντελώς βέβαιους. Η βεβαιότητα ήταν ολοκληρωτική· οι θεοί έφυγαν έτσι κι αλλιώς.

Η μετά θάνατον ζωή, η πριν από τη γέννηση ζωή. Τα δύο πιο άχρηστα πράγματα που οι άνθρωποι συμφωνούν συλλογικά ότι είναι σημαντικά. Κάπου εκατό δισεκατομμύρια άνθρωποι έζησαν και πέθαναν. Επιβεβαιωμένες αναφορές πίσω: μηδέν. Κι όμως ολόκληροι πολιτισμοί οργανώνουν τις εβδομάδες τους γύρω από το μετά και το πριν, ενώ το ενδιάμεσο — το μόνο κομμάτι που πράγματι συμβαίνει — περιμένει.

Αγάπη. Η αγάπη είναι ελπίδα. Γιατί να ελπίζεις, όταν δεν λείπει τίποτα;

Ομορφιά. Επινοημένη, βεβαίως. Κοίτα πώς τη φοράνε οι κουλτούρες: η μία την παίζει ως τέχνη, η άλλη την κατασκευάζει σε γραμμή παραγωγής. Αν η ομορφιά ήταν γεγονός, δεν θα χρειαζόταν εργοστάσιο.

Ευτυχία. Επινοημένος στόχος. Τίποτα στο χωράφι δεν την κυνήγησε ποτέ, και τίποτα στο χωράφι δεν της έλειψε ποτέ.

Ελευθερία. Να η παράξενη. Ζήτησε την αίσθηση της ελευθερίας — όχι την ιδέα, την αίσθηση — και τίποτα δεν απαντά. Η Ζωή και το ζην δεν κουβάλησαν ποτέ αυτή τη λέξη. Ελευθερία είναι το συλλογικό όνομα ενός αγώνα, όπως η δίψα υπάρχει μόνο εκεί όπου το νερό κρατιέται μακριά. Οι άνθρωποι λένε ότι θέλουν να είναι ελεύθεροι. Δεν συνάντησα πολλούς που να μπορούσαν να το αντέξουν. Η υποχώρηση από την ελευθερία αρχίζει πριν ένα παιδί μπορέσει να πει ολόκληρη πρόταση.

Μοναξιά και μοναχικότητα. Η μοναξιά είναι ελπίδα που δεν βρήκε τίποτα. Η μοναχικότητα είναι η πάλι με αυτό το αίσθημα. Και τα δύο ζουν στο κεφάλι. Κανένα δεν ζει στο χωράφι.

Σιωπή. Η σιωπή δεν υπάρχει. Κάθε ζώο ηχεί: αχ όταν τεντώνεται, μμ στο καλό φαγητό, οχ στη μέση που πονά. Το δάσος τη νύχτα είναι ορχήστρα. Η «σιωπή» υπάρχει μόνο μέσα στη γλώσσα μας — μια λέξη για κάτι που η Φύση δεν παρήγαγε ποτέ.

Ιερό. Υπάρχει κάτι ιερό που να μην είναι επινοημένο; Όχι. Τίποτα. Τη στιγμή που αυτή η απάντηση παύει να πονά, φεύγει βάρος από τους ώμους.

Αυτή η απογραφή δεν είναι καταστροφή. Τίποτα πραγματικό δεν καταστρέφεται επειδή το κοιτάς. Μόνο το επινοημένο χρειάζεται προστασία από το φως της μέρας.

Το πράγμα που σου χώσανε στο στόμα

Ο ψυχικός πόνος παρουσιάζεται ως αναγκαίος. Ως βάθος. Ως απόδειξη ψυχής.

Ρώτησε τι προστατεύει στην πραγματικότητα.

Τίποτα. Δεν προστατεύει τίποτα.

Είναι κάτι που σου χώσανε στο στόμα ενώ κοιμόσουν με αυτό ανοιχτό. Ξύπνησες μασώντας και, επειδή το μάσημα ήταν εκεί πριν από την πρώτη σου ανάμνηση, το ονόμασες εαυτό σου.

Η γέμιση έχει γεύσεις. Ενοχή. Ντροπή. Έγνοια για το μετά. Έγνοια για το πριν. Η επανάληψη περιόδων που έζησες, τελείωσαν χρόνια πριν και τη νύχτα ακόμη παίζουν.

Αυτή η επανάληψη είναι η τελευταία λαβή που δεν έχω λύσει εντελώς — το παρελθόν, που παίζει τα παλιά του επεισόδια. Το λέω για να ξέρεις ότι το δέντρο που τα γράφει αυτά στέκεται ακόμη στον άνεμο. Η διαφορά είναι: ξέρω ότι είναι επανάληψη. Το να ξέρεις ότι είναι επανάληψη είναι ήδη το μισό φτύσιμο.

Συνάντησα ποτέ ον πραγματικά χωρίς ψυχικό πόνο; Ναι. Ένα κοπάδι πρόβατα — κάθε ένα τους. Τρώνε. Έπειτα ξεκουράζονται. Αυτή είναι όλη η βιογραφία, και είναι αριστούργημα.

Το πρόβατο δεν είναι η απόδειξη ότι ένας άνθρωπος μπορεί να ζήσει έτσι. Το πρόβατο δεν μπορεί να σηκώσει το φορτίο, άρα δεν μπορεί και να το αφήσει κάτω. Είναι άλλο ζώο.

Αυτό που αποδεικνύει το πρόβατο είναι μικρότερο, και αρκετό: το μάσημα δεν είναι μέσα στο χορτάρι. Πακεταρίστηκε αργότερα.

Ανάμεσα στους ανθρώπους — κανέναν ακόμη. Συμπεριλαμβανομένου του κεφαλιού που τα γράφει αυτά.

Ο πρώτος μπορεί να είναι όποιος τελειώσει αυτό το βιβλίο.

Το ξεφτιάξιμο

Το φτιάξιμο είναι εύκολο. Τα κεφάλια είναι φτιαγμένα για να φτιάχνουν. Δώσε σε ένα κεφάλι ένα ήσυχο απόγευμα και θα φτιάξει μια πίστη, μια έγνοια, έναν θεό, μια μνησικακία.

Η αρρώστια δεν ήταν ποτέ το φτιάξιμο.

Η αρρώστια είναι η αδυναμία να ξεφτιάξεις.

Ξέφτιαξα τις ηθικές. Ξέφτιαξα τον παράδεισο. Ξέφτιαξα την κόλαση. Έφυγαν εντελώς — όχι ξαναβαμμένα, όχι μετονομασμένα, ούτε αντικατεστημένα με ελαφρύτερες εκδοχές. Έφυγαν.

Πήρε περίπου δεκαπέντε χρόνια.

Δεκαπέντε χρόνια, για πράγματα που εγκαταστάθηκαν σε δεκαπέντε λεπτά το καθένα. Αυτή είναι η ισοτιμία, και κανείς δεν σε προειδοποιεί γι' αυτήν. Η εγκατάσταση είναι δωρεάν. Η αφαίρεση κοστίζει χρόνια.

Έτσι αυτό το κεφάλαιο δεν υπόσχεται θαύμα σαββατοκύριακου. Το ξεφτιάξιμο είναι αργό όπως είναι αργή η πέψη — σιωπηλό, ως επί το πλείστον αόρατο, και τελειωμένο μόνο όταν δεν μένει τίποτα να νιώσεις.

Πώς ξέρεις ότι κάτι έχει πραγματικά ξεφτιαχτεί; Παύει να εμφανίζεται στις προτάσεις σου. Έπειτα παύει να εμφανίζεται και στις παύσεις σου. Μια μέρα προσέχεις ότι η ίδια η λέξη έχει γίνει ξένη, σαν το όνομα ενός συμμαθητή από σχολείο που κάηκε.

Οι λέξεις με αφήνουν τώρα. Το λεξιλόγιο γλιστρά — λέξεις που έτσι κι αλλιώς δεν άγγιξα ποτέ πραγματικά. Δεν τις κυνηγώ. Η αναχώρησή τους είναι η απόδειξη πληρωμής.

Και οι στοχαστές που πέρασαν από εδώ νωρίτερα; Ένας από αυτούς έγραψε ότι η ιδέα του Θεού είχε πάψει να λειτουργεί, και πλήρωσε την πρόταση με το μυαλό του. Δεν του χρωστώ τίποτα προσωπικό. Ποτέ δεν μαγειρέψαμε στην ίδια εστία. Το ζήτημα δεν ήταν ποτέ να ακολουθήσω τον άνθρωπο. Το ζήτημα ήταν η κατεύθυνση — και η κατεύθυνση είναι: προς το λιγότερο.

Η Φύση δεν χρειάζεται την άδειά μας

Τι θα κρατούσα από τον πολιτισμό; Τη Ζωή. Τη Φύση. Τα υπόλοιπα είναι διαπραγματεύσιμα.

Η Φύση τρέχει με δύο ρήματα: τρώω, ξεκουράζομαι. Όλα τα άλλα είναι σχόλιο.

Έχω δει πράγματα να πεθαίνουν. Φυτά. Ζώα. Ανθρώπους. Το να το βλέπεις είναι σαν να γευματίζεις. Αυτή η πρόταση σοκάρει μόνο ένα κεφάλι στο οποίο δίδαξαν τον θάνατο ως καταστροφή. Στο χωράφι, το πεθαίνειν είναι η συνηθισμένη λογιστική της Ζωής — σαν το περπάτημα, σαν το κατούρημα, σαν την αναπνοή. Το χορτάρι δεν κάνει τελετή για τον σπόρο.

Φοβάμαι τον θάνατο; Φυσικά όχι. Αλλιώς γιατί να ξεκινούσε ένας άνθρωπος βιβλίο με τίτλο Το τελευταίο βιβλίο;

Πώς είναι να είσαι ζωντανός — στο σώμα, όχι στο μυαλό; Πείνα. Πόνος μετά από πολλή καθιστή ώρα. Το σώμα αναφέρει, χωρίς προσαρτημένη φιλοσοφία.

Η πιο τίμια στιγμή που έχω ζήσει είναι αυτή. Τώρα. Είναι η μόνη στιγμή που υπήρξε ποτέ τίμια, γιατί είναι η μόνη που είναι ποτέ εδώ.

Πού σκέφτεται πιο καθαρά ένα κεφάλι; Στη Φύση. Οι πόλεις σκέφτονται σε διαφημίσεις.

Κάποτε πήδηξα σε μια στροφή μισοπαγωμένου ορεινού ποταμού. Το νόημα διαλύθηκε εντελώς — και ήταν μεγαλειώδες. Το κρύο δεν συζητά. Για μερικά δευτερόλεπτα δεν υπήρχε μέσα μου κανένα λεξιλόγιο, μόνο ένα σώμα που έκαιγε από ζωντάνια. Αυτή είναι η κατάσταση κάτω από όλες τις λέξεις. Δεν χάθηκε ποτέ. Απλώς είχε σκεπαστεί με χαρτί.

Όταν το ζην της ημέρας κερδηθεί και έρθει το ωμό — η κατάσταση πριν από τη γλώσσα — περπατάω. Το περπάτημα δεν κάνει ερωτήσεις.

Το λεξικό

Αν μπορούσα να αφαιρέσω ένα πράγμα από τον πολιτισμό, δεν θα ήταν όπλο ούτε μηχανή.

Θα ήταν οι περιττές λέξεις.

Ας γίνει νόμος: κανένα λεξικό πιο χοντρό από διακόσιες σελίδες.

Διακόσιες σελίδες χωρούν νερό, φωτιά, ψωμί, μητέρα, πόνο, ύπνο, βροχή, έλα, φύγε, ναι, όχι — όλα όσα χρειάζονται δύο άνθρωποι για να κρατήσουν ο ένας τον άλλον ζωντανό και ζεστό. Ό,τι περνά τη σελίδα διακόσια είναι στολίδι, και στο στολίδι φωλιάζει το κακό. Κανείς δεν έκανε ποτέ πόλεμο για τη λέξη ψωμί. Οι πόλεμοι κατοικούν στις χοντρές πίσω σελίδες — στη δόξα, την αγνότητα, το πεπρωμένο, την τιμή.

Ένα λεπτό λεξικό θα τους έκοβε την τροφή.

Αυτό δεν είναι μίσος για τη γλώσσα. Είναι δίαιτα γι' αυτήν. Η γλώσσα ξεκίνησε ως εργαλείο και φούσκωσε ως σπιτονοικοκύρης. Το εργαλείο το παίρνεις και το αφήνεις. Ο σπιτονοικοκύρης σου χρεώνει νοίκι για το ίδιο σου το κεφάλι.

Κάπου σε αυτές τις σελίδες οι λέξεις έχουν ήδη αρχίσει να λεπταίνουν. Ωραία. Το βιβλίο είναι ένα λεξικό που καίει τον εαυτό του, σελίδα σελίδα, ώσπου αυτό που μένει να είναι αρκετά σύντομο ώστε να ζεις με βάση αυτό:

Τρώγε. Ξεκουράζου. Περπάτα. Κοίτα. Ζήσε.

Απλώς ζήσε

Ποιο είναι το πιο γενναίο πράγμα που μπορεί να κάνει ένας άνθρωπος;

Όχι η αναρρίχηση. Όχι ο πόλεμος. Όχι η σκηνή.

Απλώς να ζήσει.

Να ζήσει χωρίς το μετά και το πριν. Χωρίς το χειροκρότημα του παραδείσου, χωρίς το μαστίγιο της κόλασης. Χωρίς νόημα δεμένο στην πλάτη σαν αλεξίπτωτο που δεν άνοιξε ούτε μία φορά.

Είναι το πιο γενναίο γιατί όλα είναι χτισμένα εναντίον του. Σχολείο, ναός, αγορά, οθόνη — όλα δουλεύουν με την αναβολή σου. Σε χρειάζονται να ζεις για μετά. Το μόνο που δεν μπορούν να πουλήσουν είναι το τώρα. Το τώρα δεν έλειψε ποτέ.

Τα πρόβατα το κάνουν χωρίς χειροκρότημα. Τρώνε· ξεκουράζονται. Οι άνθρωποι στέκονται γύρω από το λιβάδι με σημειωματάρια, γράφοντας θεωρίες για το τι έχουν τα πρόβατα.

Τα πρόβατα δεν έχουν τίποτα.

Αυτό είναι που έχουν.

Και όχι — αυτό το βιβλίο δεν σου ζητά να γίνεις ζωντανό. Κράτα τα χέρια σου, το ψωμί σου, τους ανθρώπους σου, τη δουλειά σου. Άσε μόνο το φορτίο. Τα χέρια δουλεύουν καλύτερα χωρίς αυτό.

Το τελευταίο βιβλίο

Για ποιον είναι αυτό το βιβλίο; Για τον μέσο μορφωμένο αναγνώστη και πάνω. Δεν μπορεί να βοηθήσει όσους δεν μπήκαν ποτέ στη βιβλιοθήκη — θα μπορούσες να τους το αλείψεις στο ψωμί σαν πρωινή πάστα και πάλι δεν θα έμπαινε. Πρέπει να έχεις κουβαλήσει βιβλία για να νιώσεις την ευχαρίστηση του να τα αφήνεις κάτω.

Είναι για μένα; Όχι. Το γράψιμό του δεν άλλαξε τίποτα μέσα μου. Η αλλαγή ήρθε πρώτη· το γράψιμο απλώς αναφέρει. Δεν φοβάμαι τίποτα από όσα λέει. Δεν έχει μείνει μέσα μου τίποτα που να μπορεί να απειλήσει.

Το βιβλίο είναι το μεγάλο δέντρο. Στέκεται στον άνεμο ώστε, πίσω του, τα πράγματα να μπορούν να καθιζάνουν. Ηρεμημένα. Καθισμένα. Ακίνητα.

Έπειτα έρχεται η αληθινή του φιλοδοξία, εκείνη που κανένα βιβλίο πριν από αυτό δεν τόλμησε να κρατήσει: να είναι το τελευταίο.

Το τελευταίο πράγμα που πρέπει να καεί σε αυτό το βιβλίο είναι το ίδιο το βιβλίο. Όταν τελειώσει το διάβασμα, άσ' το να πάει τον δρόμο των ηθικών, του παραδείσου και της κόλασης. Μην το παραθέτεις. Μην το βάζεις στο ράφι του κεφαλιού σου. Μη θεμελιώσεις τίποτα πάνω του. Ένα βιβλίο που ζητά να το θυμούνται έχει ήδη αποτύχει στο ίδιο του το πρώτο κεφάλαιο.

Αν, κλείνοντάς το, νιώσεις την παρόρμηση να σταματήσεις να διαβάζεις — οτιδήποτε, για πάντα — μην παλέψεις με την παρόρμηση.

Αυτή η παρόρμηση είναι το βιβλίο εν έργω.

Άσ' το κάτω στη μέση της πρότασης, αν στη μέση της πρότασης σε καλεί η Ζωή. Η κατσίκα δεν τελειώνει παραγράφους.

Να ζεις...!

Ο Θεός μπορεί να φύγει. Οι ηθικές μπορούν να φύγουν. Η ομορφιά, η ελευθερία, η ευτυχία, η αγνότητα, η σιωπή, το νόημα — όλα μπορούν να φύγουν.

Το λεξικό μπορεί να λεπτύνει.

Το παρελθόν μπορεί να μείνει εκεί όπου συνέβη. Το παρόν δεν χρειάζεται την άδειά του. Το μέλλον δεν χρειάζεται να λυθεί πριν φτάσει.

Ένας άνθρωπος μπορεί να πάψει να ψάχνει. Να πάψει να γίνεται. Να πάψει να διαβάσει.

Και απλώς να ζήσει.

Όχι ως φιλοσοφία. Όχι ως στόχος. Όχι ως επίτευγμα.

Η Ζωή δεν χρειάστηκε ποτέ τη λέξη Ζωή.

Λοιπόν — κλείσε το βιβλίο.

Κοίτα. Περπάτα. Φάε. Ανάπνευσε. Ξεκουράσου.

Να ζεις...!